

Elf jaar veldaanvragen van onderzoek op het gebied van het moedertaalonderwijs: een evaluatie

1. Inleiding

Sinds 1985 hebben de veldverenigingen - Levende Talen Sectie Nederlands, de Vereniging voor de Didactiek van het Nederlands (VDN) en de Vereniging voor Onderwijs in het Nederlands (VON) - wensen voor onderzoek op het gebied van het moedertaalonderwijs gedeponereerd bij Het Instituut voor Onderzoek van het Onderwijs (SVO)². Een deel daarvan werd gehonoreerd voor een totaalbedrag van f 957.243,-. Nu SVO ophoudt te bestaan en er even geen wensen ingediend kunnen worden - het is onduidelijk of in de toekomst aanvragen door het veld mogelijk blijven - lijkt een goed moment aangebroken de oogst te beschouwen.

We willen nagaan of de inspanningen van de veldverenigingen op het gebied van onderzoek voldoende hebben opgeleverd. We leggen daartoe de uitgevoerde onderzoeken naast de eisen die wij meenden aan *veldgericht* onderzoek te moeten stellen.

Verder willen we zichtbaar maken welke problemen wij zijn tegengekomen in de omgang met subsidiërende instanties en onderzoekers. We nemen daarvoor het proces van eerste aanvraag tot verspreiding van resultaten onder de loep en signaleren per fase de problemen. De conclusie op dit punt - ik geef dat maar vast weg - is, dat het stevige inspanningen vereist enige greep op de onderzoeksmachine te krijgen en te garanderen dat de vraag die er aan de ene kant ingaat nog herkenbaar is in het product dat er aan de andere kant uitkomt.

2. Veldgericht onderzoek

In 1988 formuleerde het Werkoverleg Onderzoek, bestaande uit vertegenwoordigers van de bovengenoemde verenigingen, in overleg met de besturen enkele criteria waaraan aan te vragen onderzoek idealiter zou moeten voldoen. Wat wilden we eigenlijk?

1. We wilden dat er onderzoek werd gedaan naar verwaarloosde kernproblemen in de schoolpraktijk van het vak Nederlands om de discussie over die problemen te stimuleren. Je kunt dat betitelen als onderzoek met een *thematiserende functie*.
2. We wilden dat leerkrachten (en dus niet alleen andere wetenschappers) met de resultaten van het onderzoek iets zouden kunnen aanvangen. We noemden dat *praktijk nabijheid*.

Als concrete mogelijkheden daartoe zagen we:

- Het onderzoek bevat construerende elementen. Dat wil zeggen, het levert producten op (voorbeelden, lessen, leerlijnen e.d.) die in het onderwijs praktisch bruikbaar zijn.
- Het onderzoek biedt leerkrachten argumenten voor het maken van vakinhoudelijke en vakdidactische keuzes, of is zo duidelijk in zijn eigen keuzes, dat daar goed op gereflecteerd kan worden.
- De onderzoekers nemen steeds het maken van docentgerichte presentaties, documenten en artikelen in hun onderzoeksvoorstellen op en leveren niet alleen officiële onderzoeksverslagen af.

Dit laatste element - belangrijk, het ging immers om voor docenten relevant onderzoek - is in een later stadium uitgegroeid tot het idee, dat in elk onderzoek een communicatiestrategie ingebakken zou moeten zitten gericht op onderwijsgevend. We komen daar op terug.

3. Ten slotte formuleerden we ten aanzien van de onderzoeksmethoden een voorkeur voor diep spittende gevalsstudies boven breed survey-achtig onderzoek. Wij meenden dat docenten zichzelf en hun onderwijspraktijk eerder zouden herkennen in het concrete detail dan in de abstracte kwantificering.

Voldoen de uitgevoerde onderzoeken aan deze criteria? Van de 26 wensen³ die in deze elf jaar werden ingediend, werden er uiteindelijk zes in uitvoering genomen. (Wie dat weinig vindt, leze de vierde paragraaf van dit artikel). We geven hieronder een korte beschrijving en evaluatie van elk onderzoek.

3. Uitgevoerde onderzoeken: doelen, resultaten en waarde

Vier onderzoeken zijn afgerond; twee lopen nog. De evaluatie gebeurt op twee manieren.

We bezien of de onderzoeksvoorstellen voldeden aan de eisen die we formuleerden voor veldgericht onderzoek: een zaak die je 'vooraf' kunt beoordelen, los van de uitvoering en uiteindelijke resultaten.

In de tweede plaats kijken we of uitvoering en resultaten van de onderzoeken de toets der kritiek konden doorstaan.

Het onderzoek naar taalbeschouwingsonderwijs

Ons hoofddoel bij de aanvraag in 1985 van dit onderzoek was het geven van een nieuwe impuls aan de tot stilstand gekomen discussie over het taalbeschouwingsonderwijs. We vroegen daarbij met het oog op een goede longitudinale ordening van het onderwijs specifiek aandacht voor de leeftijdsgroep 10-15 jaar.

Het onderzoek, uitgevoerd door het SCO-Kohnstamm Instituut in Amsterdam⁴, leverde naast publicaties in de vaktijdschriften een voor docenten zeer leesbaar

rapport in boekvorm op, dat de alternatieven voor het traditionele grammatica-onderwijs duidelijk in kaart bracht. Een kartering die zowel conceptueel als praktisch was. Het conceptualiserende deel gaf inzicht in de keuzes die in het taal-beschouwingsonderwijs gemaakt kunnen worden; het praktische deel, een overzicht van lessen en lessencycli zoals die elders voorkwamen, gaf een idee van de mogelijkheden in de klas en kon ook een goed aanknopingspunt vormen voor leerplanontwikkeling. Het onderzoek werd methodologisch correct afgewerkt, zodat de waarde van de resultaten niet ter discussie stond.

Na afloop van het onderzoek organiseerden de verenigingen een conferentie voor opleiders aan lerarenopleidingen om een goede doorwerking naar de praktijk te verzorgen.

Het onderzoek naar schrijfvaardigheidsonderwijs

Dit onderzoek werd naar aanleiding van verzoeken in 1985 en 1986 uitgevoerd door het Interdisciplinair Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoeksinstituut van de Universiteit van Utrecht (ISOR)⁵. Het doel was, na te gaan of een latitudinale aanpak - samenwerking tussen Nederlands en andere vakken - in het schrijfvaardigheidsonderwijs zinvol en uitvoerbaar was. Zinvol vonden wij een samenwerking die de verwerking van de vakinhouden van de andere vakken bevorderde en die ook positief uitwerkte op de schrijfvaardigheid van de leerlingen. De uitvoerbaarheid moest blijken uit praktische voorbeelden, die leerkrachten konden navolgen.

Binnen de experimentele opzet van het onderzoek was inderdaad aandacht voor producten die in het onderwijs bruikbaar zouden zijn. De rapportage zou voorbeelden bevatten van verschillende typen schrijfopdrachten en zichtbaar maken op welke manier deze typen opdrachten kunnen bijdragen aan de verwerking door leerlingen van inhouden bij de zaakvakken. Verder was een handleiding voor leerkrachten gepland voor het zelf samenstellen van dergelijke schrijfopdrachten.

Helaas mislukte het onderzoek, het duurste in de rij, door praktische en methodologische problemen, zodat de conclusie - kort samengevat was er weinig waarneembaar van het maken van de verschillende soorten schrijfopdrachten op de verwerking van de vakinhouden - geen waarde had. De methodologische problemen hadden betrekking op het niet of gebrekkig operationaliseren van de variabelen uit de onderzoeksopzet; zo werden bijvoorbeeld niet alle beloofde soorten schrijfopdrachten aangeboden en werden meer complexe effecten van de schrijfopdrachten op de kennisverwerking bij het andere vak weggelaten. In de ruim te laat verschenen eindrapportage ontbrak de beloofde handleiding voor leerkrachten.

Het onderzoek naar de (on-)mogelijkheden van spreek- en luisteronderwijs in het voortgezet onderwijs

Op het moment dat de verenigingen voor het eerst deze wens bij SVO deponeerden - min of meer gelijklopende verzoeken om onderzoek naar mondelinge taalvaardigheid werden gedaan in 1985, 1986, 1988 en 1989 - waren de mondelinge

taalvaardigheden in het voortgezet onderwijs en ook in de wetenschappelijke vakdidactiek een vrijwel vergeten onderwerp. Ons verzoek had een duidelijke strategische functie: zorgen dat de mondelinge taalvaardigheid weer in brede kring onderwerp van discussie zou worden en verder leerkrachten en opleiders voorbeelden in handen spelen van praktisch uitvoerbaar onderwijs. Daaronder verstonden wij een onderwijs waarin aandacht zou zijn voor de ordening van leeractiviteiten in de vorm van een leerlijn en waarin aandacht zou zijn voor de tussentijdse beoordeling van vorderingen.

De resultaten van het onderzoek, uitgevoerd door het Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen in Nijmegen⁶ (ITS), bestonden uit een overwegend Angelsaksisch georiënteerd literatuuronderzoek en een inventarisatie van mogelijke doelen en leeractiviteiten. Verder een ordening van leeractiviteiten op basis van moeilijkheidsfactoren per deelvaardigheid luisteren respectievelijk spreken en ten slotte een beschrijving van enkele praktijkgevallen in het buitenland.

Ondanks ons aandringen lieten de onderzoekers na een leerlijn te ontwerpen voor geïntegreerd spreek- en luisteronderwijs, zodat de waarde voor de praktijk van de onderzoeksresultaten betrekkelijk werd. De beschreven praktijkgevallen - beide in Groot-Brittannië - werden weinig in verband gebracht met het voorafgaande theoretische deel van het onderzoek noch met de Nederlandse onderwijssituatie en kwamen daardoor enigszins in de lucht kwamen te hangen.

Alles bij elkaar kun je zeggen, dat hier niet, zoals bij het onderzoek naar schrijfvaardigheid, sprake was van falend onderzoek, maar dat toch de resultaten veel bruikbaar hadden kunnen en moeten zijn.

Het onderzoek naar de kwaliteit van het onderwijs Nederlands in het vernieuwde MBO

In het MBO voltrokken zich recent grote veranderingen. Vakspecifieke examenvoorschriften en urentabellen vervielen en er bereikten de verenigingen signalen, dat tussen scholen grote verschillen ontstonden in urenaantallen en invulling van het vak Nederlands. Dat was voor ons reden in 1992 een onderzoek te vragen naar de situatie van het vak Nederlands in het MBO. Wat wij wilden was een inventarisatie van de problemen én van aanzetten tot oplossingen vanuit het veld zelf en die zodanig gepresenteerd dat voor de leerkrachten in het MBO hun eigen situatie doorzichtig werd gemaakt.

Het Nationaal Actie Plan Moderne Vreemde Talen bleek parallel een soortgelijk verzoek gedaan te hebben voor de moderne vreemde talen. Beide verzoeken werden door SVO gecombineerd.

Het SCO-Kohnstamm Instituut⁷, de uiteindelijke uitvoerder, schreef een onderzoeksvoorstel waarin twee aspecten waren te onderscheiden: de inhoudelijke kant, het normale onderzoek naar de problemen in het MBO, en daarnaast een *communicatiestrategie* die een discussie met de mensen in het MBO mogelijk maakte over de resultaten. Een aanpak die ons uiteraard zeer aansprak.

Deze communicatiestrategie was ingepast in de fasering van het onderzoek en bestond uit een bulletin en een tussentijdse conferentie. Alle, meer dan 1000, docenten die meewerkten aan de eerste fase, de probleeminventarisatie, werden met een driemaal verschijnend bulletin van de voortgang van het onderzoek op de hoogte gehouden. Verder werd na de probleeminventarisatie en voorafgaand aan het oplossingerichte deel van het onderzoek een conferentie georganiseerd voor de mensen uit het veld om de eerste resultaten en de verdere inrichting van het tweede deel van het onderzoek te bespreken. Ten behoeve van de conferentie verscheen ook een conferentieboekje.

Ik sta bij deze gang van zaken wat langer stil, omdat hier toch iets van een unicum verschijnt in onderzoeksland. Hier geen onderzoekers die hun resultaten in een rapportje stoppen en er van uitgaan dat de rest van de samenleving wel iets zal doen met die resultaten, maar een combinatie van onderzoek en *disseminatie* van de onderzoeksresultaten.

Over de inhoudelijke resultaten van het onderzoek valt het volgende te zeggen. Er kwam een goed overzicht tot stand van de problemen zoals docenten in het MBO die ervaren, een overzicht dat zelfs de pers haalde. De problemen bleken overigens bij de moderne vreemde talen in verhouding ernstiger te zijn dan bij Nederlands, hetgeen in de publiciteit leidde tot onderbelichting van de situatie bij Nederlands. Het oplossingerichte deel van het onderzoek viel mager uit, wat vooral veroorzaakt werd doordat er in het veld nog nauwelijks werkbare oplossingen voorhanden waren.

Het onderzoek werd methodologisch gezien correct uitgevoerd, zodat de waarde van de inhoudelijke resultaten niet ter discussie stond.

Het onderzoek naar de taakbelasting bij het schrijfvaardigheidsonderwijs

Uit eerder onderzoek was gebleken, dat leraren Nederlands meer uren werken dan hun bezoldigde taakomvang groot is en meer overuren maken dan leerkrachten van welk ander vak dan ook. Wij meenden dat er naast een schoolorganisatorische (bijvoorbeeld andere taakverdelingen) ook een vakinhoudelijke kijk op dit probleem mogelijk was en veronderstelden dat de taakbelasting bij Nederlands voor een flink deel zit in het schrijfonderwijs. De concrete vraag die wij in 1994 aan SVO voorlegden was:

Hoe kan het schrijfonderwijs geoptimaliseerd worden? Onder optimalisering verstaan we het bereiken van een gelijke of liefst betere schrijfvaardigheid van de leerlingen bij een zo laag mogelijke tijdsinvestering van leerkrachten en leerlingen.

Het onderzoek, dat uitgevoerd wordt door het SCO-Kohnstamm Instituut, is nog niet afgerond. Dat wordt herfst 1996. Wel zijn al tijdschriftpublicaties verschenen, die er veelbelovend uitzien⁸. In het onderzoeksvoorstel worden de volgende resultaten beloofd:

- een korte inventarisatie van de gebruikelijke lespraktijk om bovengenoemde veronderstelling te toetsen;
- beschrijvingen van een aantal aanpakken die in de praktijk succesvol zijn gebleken en weinig tijd kosten;
- uitgewerkte voorstellen voor een optimale inrichting van het schrijfonderwijs op basis van de praktijkbeschrijvingen en op basis van wat uit de literatuur bekend is.

Ik citeer ten slotte met graagte de laatste zin uit het onderzoeksvoorstel: 'Het geheel is bestemd voor leraren Nederlands in de tweede fase van het voortgezet onderwijs en kan ook als nascholingsmateriaal worden gebruikt.'

Hoewel dus een definitieve beoordeling van de waarde van het onderzoek hier achterwege moet blijven, hebben we goede hoop op bruikbare resultaten.

Het onderzoek naar het funderend fictie-onderwijs

Aan de basis van deze aanvraag uit 1994 lag de onder docenten veel gehoorde klacht dat leerlingen in de leeftijd van 13 tot 15 jaar zich afwenden van het lezen van fictie, een ons inziens fundamenteel probleem waar tot op dat moment weinig aandacht aan was besteed.

Wij vroegen een onderzoek naar de factoren (in de ontwikkeling van de leerlingen, in de eisen die de school stelt en in de thuissituatie) die aan deze 'ontwikkeling naar tegenzin' ten grondslag zouden kunnen liggen. We hadden daarbij het oog op de invoering van de basisvorming, die fictie-onderwijs aan alle leerlingen voorschrijft, en op een goede longitudinale vormgeving van het fictie-onderwijs van basisonderwijs tot tweede fase.

Het onderzoek, dat wordt uitgevoerd door het SCO-Kohnstamm Instituut, loopt tot eind 1996. Inzicht in de resultaten is er dus nog niet. De aanpak is uiteraard wel bekend. Met een vragenlijstonderzoek onder docenten en leerlingen en leeslogboekjes die de leerlingen bijhouden, wordt op vijftig scholen geïnventariseerd hoe het fictie-onderwijs in de basisvorming gestalte krijgt. Vervolgens zullen aanbevelingen worden geformuleerd voor een zodanige vormgeving van het funderend fictie-onderwijs dat een aantal problemen wordt opgelost (problemen inherent aan de invoering van een nieuw curriculum, de niveauverschillen binnen één klas, de gebrekkige leesvaardigheid en de met de leeftijd afnemende leesfrequentie en leesmotivatie van de leerlingen). Uiteraard wordt er aan het veld gerapporteerd in de vaktijdschriften. Daarnaast zullen alle scholen die aan het onderzoek meewerken, apart een overzicht ontvangen van de resultaten.

Conclusies

Wat kun je na deze korte beschrijving en evaluatie van de onderzoeken vaststellen? Een eerste conclusie is, dat de onderzoeksvoorstellen als zodanig ruim voldeden aan de eisen die wij stelden aan veldgericht onderzoek. Deze conclusie is samengevat in onderstaande tabel.

	thema	constr.	keuzes	product	commu.	meth.
Taalbschouwing	ja	ja	ja	ja	nee	ja
Schrijfvaardigheid	ja	ja	ja	ja	nee	nee
Spoken & luisteren	ja	ja	ja	ja	nee	ja
Nederlands-MBO	ja	ja	nee	ja	ja	ja
Taakbelasting	nee	ja	ja	ja	nee	ja
Fictie-onderwijs	ja	nee	ja	ja	nee	nee

Tabel 1: Samenvattende beoordeling van de onderzoeksvoorstellen

Legenda:

thema = heeft een thematiserende functie

constr. = bevat construerende elementen

keuzes = maakt vakdidactische keuzes zichtbaar

product = levert docentgerichte producten op

commu. = integreert een docentgerichte communicatiestrategie

meth. = kent (o.a.) een gevalsstudie-aanpak

Een tweede conclusie is, dat een deel van de onderzoeken kwalitatief niet zodanig werd uitgevoerd, dat er bruikbare resultaten beschikbaar kwamen.

Daarop aansluitend kun je vaststellen dat het experimenteel onderzoek naar schrijfvaardigheidsonderwijs uitzonderlijk duur was (kosten ca. f 300.000) en tegelijkertijd kwetsbaar, terwijl de onderzoeken naar bestaande succesvolle praktijken en naar ervaringen en opvattingen elders, zoals de onderzoeken naar taalbeschouwingsonderwijs (kosten ca. f 100.000) en naar de taakbelasting bij het schrijfvaardigheidsonderwijs (kosten ca. f 75.000), verhoudingsgewijs goedkoop waren en iets bruikbaars opleverden. Dit bevestigde nog eens de juistheid van onze voorkeur voor gevalsstudies.

4. Problemen: van eerste aanvraag tot verspreiding van resultaten

De deels tegenvallende resultaten vragen uiteraard om een verklaring. Maar ook los daarvan vallen evaluatieve kanttekeningen te plaatsen bij de gang die een veld-aanvraag voor onderzoek doormaakt.

Ik schets hier kort dat proces en signaleer daarna een aantal momenten dat gezien vanuit de positie van de aanvragers problematisch is gebleken.

De gang van een onderzoeksaanvraag

De enigszins geïdealiseerde gang van zaken was als volgt. De verenigingen deponeren na voorbereiding in het Werkoverleg Onderzoek wensen voor onderzoek bij SVO, daarbij gevoed door interne discussies over ontwikkelingen in het veld

(basisvorming, eindexamenvoorstellen en dergelijke) en eigen prioriteiten (een ongebroken leerweg, latitudinaliteit en dergelijke). SVO stelt na consultatie van de aanvragers een voor de eigen besluitvorming aangepaste formulering op. Vervolgens neemt het bestuur van SVO een besluit over opname in het onderzoeksprogramma. Valt dat besluit positief uit, dan worden onderzoeksinstituten uitgenodigd een onderzoeksvoorstel te doen. De aanvragers openen in deze fase reeds het contact met de onderzoekers om ideeën uit te wisselen.

SVO beoordeelt de ingediende onderzoeksvoorstellen onderzoekstechnisch terwijl de aanvragers de gelegenheid krijgen hun eigen voorkeur uit te spreken voor een van de voorstellen. Daarmee is de *indieningsfase* afgerond.

Tijdens de *uitvoeringsfase* van het onderzoek wordt door het Werkoverleg Onderzoek of door een aparte resonansgroep contact gehouden met de onderzoekers om zicht te houden op de uitvoering en om mee te praten op tussentijdse beslismomenten over de verdere richting van het onderzoek.

Wanneer het onderzoek is afgerond publiceren de onderzoekers in de vak-tijdschriften voor leerkrachten. Onderzoekers en aanvragers zorgen daarnaast voor verdere verspreiding van de resultaten op een manier die garandeert dat leerkrachten er ook daadwerkelijk iets aan hebben. Noem dit de *gebruiksphase*.

Zowel in de indieningsfase als in de uitvoerings- en gebruiksphase deden zich in de praktijk problemen voor. We geven daarvan een indruk.

Indieningsfase: de strijd met SVO

In de indieningsfase moesten twee drempels worden genomen. We moesten gedaan zien te krijgen dat een onderzoekswens ontvankelijk werd verklaard door SVO en vervolgens, als dat lukte, onze eigen interpretatie van de onderzoekswens overeind houden.

Wat het eerste betreft, SVO ontwikkelde in de loop der jaren een lijst algemene thema's, zoals bijvoorbeeld *Voorbereiding op maatschappelijk functioneren* en *Individuele ontwikkeling*, waarbinnen uit te voeren onderzoek moest passen en legde ook andere criteria aan, zoals *onderzoekbaarheid* en een *direct werkbelang* van de aanvrager bij de resultaten. Dat maakte het moeilijk om onderwerpen waarvan wij vanuit ons perspectief vonden dat ze aandacht verdienden, geaccepteerd te krijgen.

Onderzoek naar oplossingen voor de taakbelasting bij het vak Nederlands werd bijvoorbeeld tot driemaal toe gevraagd en afgewezen omdat het inhoudelijk niet goed paste bij de thema's van SVO. Pas op een laat moment werd via een subsidiemogelijkheid voor kortlopend onderzoek ruimte gemaakt voor dit onderwerp, omdat iemand in het bestuur van SVO plotseling een verband zag met de ontwikkelingen die in het voortgezet onderwijs gaande waren.

Verder was SVO ook niet geporteerd voor het type onderzoek waar wij naar streefden, namelijk onderzoek met onder andere een construerend element; men vond dat geen onderzoek maar ontwikkelingswerk en dat hoorde elders thuis. Zoals aangegeven waren wij juist op dat soort onderzoek uit.

Het zal duidelijk zijn, dat bij dit soort schermutselingen de aanvrager al gauw de neiging kan krijgen zich strategisch op te stellen en wensen zo te formuleren dat ze passen binnen de gewenste kaders. Dat is uiteindelijk slechts marginaal gebeurd. We hebben steeds geprobeerd zowel bij het voorstellen van onderwerpen als bij de discussies met SVO materieel onze opvattingen overeind te houden.

Uitvoeringsfase: de kwaliteit van het onderzoekswerk

In de uitvoeringsfase speelden andere problemen. Zoals geschetst probeerden wij tijdens de uitvoering van een onderzoek de vinger aan de pols te houden. Soms moest daarvoor bij de onderzoekers een drempel worden overwonnen. Men moest wennen aan een assertieve klant die niet alleen tijdens de indieningsfase actief wilde zijn maar ook tijdens de uitvoeringsfase. Bij het meeste onderzoek geldt nog steeds 'jullie (de goegemeente) stellen de vragen en wij (de onderzoekers) geven de antwoorden en bemoei je liever niet met hoe wij die antwoorden klaarstomen'. Echte problemen deden zich in dit opzicht overigens pas voor wanneer het onderzoek slecht liep.

Hierboven gaven we aan dat de resultaten van de onderzoeken naar schrijfvaardigheid en naar spreek- en luistervaardigheid naar onze opvatting onder de maat bleven. Wat was daarvan de oorzaak?

Wij constateren om te beginnen een overeenkomst tussen de beide niet geslaagde onderzoeken. Bij beide werd het conceptuele voorwerk en het schrijven van de onderzoeksopzet gedaan door mensen die goed ingevoerd waren in de materie maar werd de praktische uitvoering gedaan door heel andere mensen. In één geval zelfs mede door een student-assistent. Er lijkt sprake te zijn geweest van een taakverdeling binnen de onderzoeksinstituten tussen 'binnenhalers' en 'uitvoerders'. Dit had effect op de kwaliteit van de uitvoering en tegelijkertijd ook op het beeld dat wij als aanvragers in gesprekken vooraf kregen van de kwaliteiten en mogelijkheden van de respectieve instituten en dus op de adviezen die wij SVO gaven over de door kandidaatuitvoerders ingediende onderzoeksvoorstellen.

Bij het onderzoek naar schrijfvaardigheid werden we verder maar matig geïnformeerd door de onderzoekers. Voorzover we konden vaststellen en uit de rapportage konden opmaken deden zich bij de uitvoering van het onderzoek de volgende problemen voor:

- Er werd van de leerkrachten in het onderzoek meer werk verwacht - corrigeren van schrijfofdrachten en feed back geven - dan vooraf geëxpliciteerd was. Dit resulteerde in vertraging en inhoudelijke reductie in het onderzoek zoals boven beschreven. Het lijkt erop dat hier een gebrek aan ervaring meespeelde met experimenteel onderzoek in een voortgezet-onderwijssetting.
- Verder hebben we de indruk dat zich in ieder geval bij de uiteindelijke uitvoerders van het onderzoek ook een gebrek aan ervaring met het onderzoeksdomein, taalvaardigheidsonderwijs aan leerlingen in de leeftijdsgroep 12-15 jaar, manifesteerde.

Bij het onderzoek naar spreek- en luistervaardigheid speelde naast de bovengenoemde gemeenschappelijke factor achteraf gezien ook het volgende een rol:

- Het onderzoeksinstituut, dat een grote naam heeft onder andere op het gebied van onderzoek voor het vreemde talenonderwijs, bleek onvoldoende ervaring en achtergrondkennis te hebben met betrekking tot het onderzoeksdomein, de taalvaardigheid in de moedertaal.

Onze conclusie na deze ervaringen was, dat onderzoek naar en in het onderwijs Nederlands alleen dan kans maakt op een kwalitatief voldoende uitvoering, als het uitvoerende onderzoeksinstituut voldoet aan een aantal *voorwaarden*:

1. Er is expertise en een onderzoekstraditie op het gebied van onderzoek in het moedertaalonderwijs, en onderzoek naar het moedertaalonderwijs is een van de kernactiviteiten.
2. Er is ervaring met de praktische kanten van (experimenteel) onderzoek in een onderwijs-setting, in ons geval het voortgezet onderwijs, en men beschikt over een netwerk van contacten in het onderwijs of is in staat dat snel te organiseren.

Ook als aan deze voorwaarden voldaan is, zijn er nog genoeg risico's. Onderzoekers hebben veel aan hun hoofd in een tijd van bezuinigingen. Van onze kant was regelmatig druk nodig tijdens de uitvoering van een onderzoek om te zorgen dat de aandacht en de tijd niet langzaam naar andere onderzoeken of naar het werven van nieuw onderzoek verschooft.

Vanzelfsprekend hebben wij bovenstaande criteria gehanteerd bij de beoordelen van onderzoeksvoorstellen die ons nadien werden aangeboden door SVO voor advies. Helaas was er geen herstel mogelijk van eerdere gemiste kansen. SVO wenste niet te reageren op onze kritiek en dat is ook wel begrijpelijk. Was men het immers openlijk met ons eens geweest, dan had men eigenlijk niet anders kunnen doen dan de klant een herhaling van mislukte onderzoeken aanbieden.

Gebruiksfase: resultaten voor leerkrachten

Er zijn verschillende manieren waarop onderzoeksresultaten in de gebruiksfase tot hun recht kunnen komen. Leerkrachten kunnen op een directe manier kennis nemen van de resultaten via de infrastructuur van de verenigingen, dat wil zeggen door artikelen in de vakbladen en door presentaties tijdens studiedagen zoals bijvoorbeeld de Conferentie Het Schoolvak Nederlands. Dat gebeurde ook in ruime mate bij alle onderzoeken.

Daarnaast kunnen leerkrachten indirect van de resultaten kennis nemen, doordat deze verwerkt worden in scholing en nascholing. Doordat de rol van de verenigingen bij het organiseren van nascholing in de afgelopen periode kleiner werd, heeft deze weg minder gefunctioneerd dan wij aanvankelijk hoopten. De al genoemde opleidersconferentie over het onderzoek naar taalbeschuuwingsonderwijs was een poging de overdracht van onderzoeksresultaten naar (na)scholing structureel aan te pakken. Een middel dat misschien vaker ingezet kan worden.

Zijn er andere manieren om de gebruiksfase te optimaliseren? Wij denken van wel. Het MBO-onderzoek laat zien, hoeveel optimaler en gericht de gebruiksfase kan verlopen als het verspreiden van de onderzoeksresultaten, de zorg voor de doorwerking ervan, integraal deel uitmaakt van de onderzoeksopzet. *Onderzoek voor het vak Nederlands zou toch eigenlijk gewoon publiekgericht moeten (kunnen) communiceren!*

5. Slotsom

De oogst gewogen en een deel te licht bevonden. Was en is het de moeite waard? De geslaagde onderzoeken spreken voor zichzelf. De veldverenigingen hebben in betrekkelijk korte tijd een bescheiden traditie in het leven geroepen die voortzetting verdient. Zonder de aanvragen van de verenigingen zou er simpelweg minder en vooral minder docentgericht vakdidactisch onderzoek gedaan zijn voor Nederlands. Wij zijn van mening dat het zin heeft je in te spannen voor een directere dialoog tussen wetenschap en praktijk, tussen leerkrachten en onderzoekers.

Wel zijn wij blijven zitten met wat vragen:

1. Is het niet vreemd dat er zo weinig geld wordt uitgegeven aan onderzoek naar het onderwijs van het vak Nederlands?

Als je kijkt hoeveel leerlingen en leerkrachten bij dit onderwijs betrokken zijn en je zet daarnaast de 9 ton die onze onderzoeken in elf jaar mochten kosten en je telt daar nog eens zo'n bedrag bij op voor vakdidactisch onderzoek dat elders gedaan wordt, dan kom je op een verschrikkelijk klein bedrag per betrokkene per jaar. Terwijl de vraagstukken talrijk en belangrijk genoeg zijn. Zie de aanvragen, die niet gehonoreerd werden (noot 3).

2. Is het niet wonderlijk dat er nauwelijks publieke discussie is over de prioriteiten in dit onderzoek?

Er wordt wat gedaan op de universiteiten en op de lerarenopleidingen, er wordt onderzocht via de derde geldstroom, soms zijn er projecten die door een bepaald departement worden gefinancierd. Maar afgezien van enkele initiatieven - één institutioneel, de al weer ter ziele gegane Maatschap Onderzoek Moedertaalonderwijs, en één beleidsmatig, een rapport van de Nederlandse Taalunie⁹ - is over dit onderwerp weinig te vernemen¹⁰.

Noten

1. Met dank aan Cees Sluis, Frans Zwitserlood en Hans Wegman voor hun commentaar op een eerdere versie van dit artikel.
2. De Sectie Nederlands van Levende Talen begon met het doen van aanvragen. Later werden aanvragen gedaan door Levende Talen (LT), VON en VDN in wisselende combinaties na voorbereiding in het zgn. Werkoverleg Onderzoek. In dit werkoverleg zaten: Cees Sluis, Hans Wegman, Frans Zwitserlood en Ru Klein.

In een aantal gevallen werd op de concepten van het Werkoverleg Onderzoek inhoudelijk geadviseerd door de Maatschap Onderzoek Moedertaalonderwijs (MOM), een informeel overleg van onderzoekers en vakdidactici.

3. De veldverenigingen dienden onderstaande aanvragen in. Daadwerkelijk uitgevoerd onderzoek is aangeduid met een plusje.

1985 + *Taalbeschouwingsonderwijs*

- Schrijfvaardigheidsonderwijs
- Spreek- en discussievaardigheid
- Literatuuronderwijs
- Curriculumorganisatie Nederlands
- Het verband tussen taakzwaarte en innovatie in het moedertaalonderwijs
- Nederlands in het hoger beroepsonderwijs
(7 aanvragen in een keer door LT)

1986 + *Schrijfvaardigheidsonderwijs*

- Spreek- en discussievaardigheid
- Literatuuronderwijs
- Curriculumorganisatie Nederlands
- Het verband tussen taakzwaarte en innovatie in het moedertaalonderwijs
- Nederlands in het Hoger Beroepsonderwijs
- Taalvaardigheidseisen HBO-abituriënten
(7 aanvragen in een keer door LT)

1988 - Ontwikkeling van spreek- en luisteronderwijs in het Voortgezet Onderwijs

- Ontwikkeling van kwalificerende modules voor VO-2/HAVO en VWO in het onderwijs Nederlandse taal en letterkunde, in samenhang met de verbetering van de aansluiting tussen Voorbereidend Hoger Onderwijs en Hoger Onderwijs
- Ontwikkeling van een strategiegeoriënteerde leesvaardigheidsdidactiek voor zwakkere leerlingen in heterogene klassen in de eerste fase van het Voortgezet Onderwijs
- Taalvaardigheidsonderwijs in het Hoger Beroepsonderwijs als onderdeel van een geplande leerweg
(4 aanvragen in een keer door LT en VON)

1989 + (On-)mogelijkheden van *Spreek- en luisteronderwijs* in het VO

- Problemen bij de conceptualisering van kwalificerende modules voor VO-2/HAVO en VWO in het onderwijs Nederlandse taal en letterkunde
(2 aanvragen in een keer door LT en VON, voor spreek- en luisteronderwijs een parallelle anders geformuleerde aanvraag door het Instituut voor leerplanontwikkeling (SLO) over het zelfde onderwerp)

1992 + De kwaliteit van het onderwijs Nederlands in het vernieuwde MBO

- (aangevraagd door LT en VON, parallelle gelijkkluidende aanvraag door de Veldadviescommissie voor de leerplanontwikkeling Moedertaal (VALO-M); bij SVO gecombineerd met een aanvraag van het Nationaal Actie Plan Moderne Vreemde Talen (NAP))
- Het leesdossier als didactische werkvorm in het literatuuronderwijs: onderzoek naar bestaande praktijken
(aangevraagd door LT, VDN en Stichting Promotie Literatuuronderwijs (SPL))

- 1993 - Kwaliteitsstrategieën schoolvak Nederlands in succesvolle scholen (aangevraagd door LT en VDN)
- 1994 - Onderzoek naar vermindering van taakbelasting bij het schrijfvaardigheids-onderwijs (aangevraagd door LT en VDN)
- + Onderzoek naar *funderend fictie-onderwijs* (aangevraagd door LT en VDN, ondersteund door SPL)
- + Onderzoek naar *taakbelasting* bij het schrijfvaardigheidsonderwijs (SOS-aanvraag door LT en VDN)
- 1995 - Formatieve evaluatie van leermateriaal voor mondelinge taalvaardigheid 2e fase voortgezet onderwijs (aangevraagd door LT en VDN, gelijkluidende aanvraag door SLO)
4. Titel eindrapport: A. van Gelderen, *Taalbeschouwing, wat is dat? Deel 1: Een internationale inventarisatie en systematische beschrijving van alternatieven voor het traditionele grammatica-onderwijs, Deel 2: Illustratief leerlingmateriaal behorende bij deel 1. J. Neuvel en A. van Gelderen, Taalbeschouwing, wat is dat? Deel 3: Een geannoteerde bibliografie van Nederlandse- en buitenlandse lessuggesties voor taalbeschouwingsonderwijs*. Amsterdam, SCO, 1988. SCO-rapporten 173, 174, 175.
  5. Titel eindrapport: W.A.M. Kok, G.M.T. Poorthuis & J.H. Boonman, *Functioneel schrijven als leermiddel. Een onderzoek naar de effecten van functioneel schrijven op het verwerven van vakinhoudelijke kennis in het voortgezet onderwijs*. Utrecht, ISOR-Afdeling Onderwijsonderzoek, z.j.
  6. Titel eindrapport: M. Willems, V. Withagen & M. Oud-de Glas, *Spreken en luisteren in het moedertaalonderwijs, Deel 1: Literatuurstudie naar doelen en onderwijsvormen voor het spreek- en luisteronderwijs, Deel 2: Ontwikkelingen in het spreek- en luisteronderwijs in Engeland en Wales*. Nijmegen, Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen (ITS), 1992.
  7. Titel eindrapport: A. van Gelderen & R. Oostdam, *Talenonderwijs in het vernieuwde MBO. Inventarisatie van problemen en praktijkoplossingen*. Amsterdam, SCO, 1995.
  8. Zie M. Overmaat, *Schrijfonderwijs: het kan veel efficiënter*, *Levende Talen* 507, 60-64.
  9. Van onbegrensd belang: de staat van het onderwijs Nederlands in Nederland en Vlaanderen. Rapport van de taakgroep Nederlands. Nederlandse Taalunie, 1992, *Voorzetten* 37.
  10. Het in 1995 door de Nederlandse Taalunie mede naar aanleiding van het rapport van de Taakgroep Nederlands ingestelde Platform Onderwijs Nederlands formuleert als een van zijn doelen de Nederlands-Vlaamse uitwisseling van ervaringen op de verschillende werkteerijnen van het moedertaalonderwijs om te komen tot 'afstemming en coördinatie' en 'tot voorstellen voor gezamenlijk onderzoek en beleidsmaatregelen' (Instellingsbeschikking Platform Onderwijs Nederlands, p. 3). Het wachten is op een concretisering van die doelstelling.

2. Schrijfvaardigheid en schrijfmateriaal

Marianne Overmaat schrijft zich volmondig achter de idee van een gefundeerd leer- en schrijfonderwijs, en legt ze sterk de nadruk op de waarde van de taak

